

ХУДУДЛАРНИНГ ИНВЕСТИЦИЯВИЙ ЖОЗИБАДОРЛИГИНИ АНИҚЛАШ ВА БАҲОЛАШ ХУСУСИЯТЛАРИ

Ниязметов Мансур Рузматович

«International School of Finance, Technology and Sciences» МЧЖ институту ректору

Маматов Баходир Сафаралиевич

«International School of Finance, Technology and Sciences» институту профессори, иқтисодиёт фанлари доктори

ARTICLE INFO.

Таянч сўзлар: инвестиция, инвестиция муҳити, инвестициявий жозибadorлик, самарadorлик, ялпи ички маҳсулот, асосий капитал, худуд, иқтисодий эркинлик индекси, рақобатбардош саноат унумдорлиги индекси, глобал инновациялар индекси.

Аннотация

Мақолада худудларнинг инвестициявий жозибadorлигини аниқлаш ва баҳолашнинг зарурлиги асосланган ва инвестиция муҳити жозибadorлигини баҳолаш услугиёти очиб берилган. Инвестициялар самарadorлигини аниқлашда фойдаланиладиган ICOR коэффициентининг аҳамияти ёритилган. Худуд инвестициявий жозибadorлигини белгиловчи инвестицион муҳит таркиби ва шаклланиши тавсифланган ва таснифланган. Худудларнинг инвестициявий жозибadorлигини баҳолаш услугиётини такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2023 LWAB.

Кириш

Ҳар бир мамлакатда инвестиция муҳитини шакллантириш, унинг жозибadorлигини ошириш инвесторларнинг асосий ва доимий талабларидан бири бўлиб келмоқда. Ушбу мақсадда инвестиция муҳити жозибadorлиги ҳолатини аниқлаш ва баҳолаб бориш муҳим аҳамиятга эга. Қолаверса, инвесторлар ўз капиталини муайян тармоқ ва худудга тегишлилигига кўра жойлаштирар экан, инвестиция муҳитининг худудий жиҳатдан жозибadorлигини таҳлил қилиш ўта долзарб аҳамият касб этади. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти (БМТ)нинг Савдо ва ривожланиш бўйича конференциясининг (UNCTAD) янги маърузасида қайд этилишича, «2020 йилдаги COVID-19 пандемияси туфайли кескин пасайиш (36 фоизга) ва 2021 йилда жадал тикланишдан сўнг, 2022 йилда дунёда тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажми 1,3 трлн. АҚШ доллариға камайди ва унинг даражаси 12 фоизга пасайди» [1]. Бу эса халқаро инвестицион бизнес юритиш учун хавф-хатарлар сақланиб қолаётганлиги нуқтаи назаридан салбий ҳолатдир.

Бир вақтнинг ўзида «Ўзбекистон – 2030» стратегиясида белгиланган: «иқтисодиётда трансформация ва институционал ислохотларни изчил давом эттириш, мамлакатда қулай инвестицион ва ишбилармонлик муҳитини таъминлаш ҳамда мувозанатлашган пул-кредит сиёсатини амалга ошириш; асосий капиталга киритиладиган инвестициялар ҳажмининг йиллик ўртача 7 фоиз атрофида ўсишини таъминлаш; мамлакатимизда 250 миллиард долларлик инвестицияларни ўзлаштириш, жумладан 110 миллиард доллар хорижий инвестициялар ва 30

миллиард доллар давлат-хусусий шериклик доирасидаги инвестицияларни жалб қилиш; аграр соҳага жами 15 миллиард доллар инвестицияларни жалб қилиш; Европа мамлакатлари билан савдо-иқтисодий, молиявий, инвестициявий ва технологик ҳамкорликни ривожлантириш, кенг кўламли шериклик ва амалий ҳамкорликнинг ҳуқуқий асосларини янада мустаҳкамлаш; Осиё-Тинч океани минтақасидаги давлатлар билан ҳамкорликни кучайтириш, минтақа бозорларига экспорт ҳажми ва номенклатурасини кўпайтириш ҳамда мамлакатимизга инвестициялар оқимини ошириш» [2] каби устувор вазифаларнинг изчил амалга оширилиши ҳудудларнинг инвестициявий муҳитини янада яхшилаш ва унинг жозибadorлигини ошириш, инвестициявий жозибadorликни аниқлаш ва баҳолашни такомиллаштириш зарурлигини тақозо этади.

Адабиётлар шарҳи

Ҳудуднинг инвестициявий жозибadorлигини баҳолаш бўйича услубият бирон-бир халқаро ёки миллий қонунчилик билан аниқ белгиланмаган ва сўнгги йилларда ҳудуд инвестициявий жозибadorлигини баҳолашга оид кўрсаткичларни ҳисоблаш бўйича турли услубиятдан фойдаланилмоқда. Жумладан, иқтисодчи-олимлар томонидан инвестициявий жозибadorлик «инвестициялашдан тушган тушум даражаси орқали» [3], «ҳудуднинг инвестиция салоҳияти ва инвестиция risks асосида» [4], «иқтисодий самарадорлик, сиёсий хатар, қарздорлик, қарзни қоплаш (тўлаш бўйича мажбуриятларнинг бажарилмаслиги ёки муддатини узайтириш), тўлов қобилияти, банк кредитлари, ссуда капиталини олиш имконияти, форс-мажор ҳолатларнинг вужудга келиш имкониятлари» [5] инвестициявий жозибadorликни ҳудудий кесимда ёки тармоқ кесимида иккига бўлиб аниқланишидан келиб чиқиб, турлича услубиятлар тақлиф этилган.

Бугунги кунда «Иқтисодий эркинлик индекси (Index of business freedom)», «Рақобатбардош саноат унумдорлиги индекси (Competitive Industrial Performance Index)», «Глобал инновациялар индекси (The Global Innovation Index)» каби рейтинг кўрсаткичлари ва индекслари қаторида мамлакатлар ҳудудларининг бевосита инвестицион жозибadorлигини баҳолайдиган «Эксперт РА», «Forbes» журнали ва Мустақил Давлатлар Ҳамдўстлиги (МДХ) мамлакатлари учун маълум бўлган Н.И.Климов услубиятидан кенг кўламда фойдаланилади. Иқтисодий эркинлик индекси «Мерос фонди» (The Heritage foundation) АҚШ тадқиқотлар маркази ва «The Wall Street journal» нашри билан ҳамкорликда чоп этилади. Рейтинг ҳуқумат аралашувининг йўқлиги ёки ишлаб чиқаришга тўсқинлик қилиш, товар ва хизматларнинг тақсимланиши ҳамда истеъмолчи, фуқароларнинг эркинлигини зарурий ҳимоя қилиш ва қўллаб-қувватлаш каби талаблар асосида шакллантирилади. Рақобатбардош саноат унумдорлиги индекси Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг саноатни ривожлантириш ташкилоти (UNIDO) томонидан 2003 йилдан бери ҳисоблаб чиқилади. Индекс ишлаб чиқариш саноатини ривожлантиришга қаратилган бўлиб, мамлакатларнинг рақобат даражасида ишлаб чиқариш ва экспорт қилиш қобилиятини акс эттиради. Глобал инновациялар индекси АҚШнинг Корнелл университети, Франциянинг Insead бизнес мактаби ва Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти билан ҳамкорликда ишлаб чиқилган мамлакатларнинг инновацион ривожланиш даражасини баҳоловчи тадқиқотдир. Глобал инновациялар индекси 81 кўрсаткичдан иборат бўлиб, иқтисодий тараққиётнинг турли даражаларида бўлган мамлакатларнинг инновацион ривожланишини тавсифлайди. Ушбу индекс икки гуруҳ кўрсаткичларининг ўртача қиймати асосида ҳисобланади. Биринчи гуруҳга инновацияларни жорий этиш (Innovation Input) учун мавжуд ресурслар ва шарт-шароитлар, институтлар, инсон капиталли ва тадқиқотлар, инфратузилма, ички бозор ва бизнеснинг ривожланганлик даражаси киради. Иккинчи гуруҳга инновацияларни жорий этиш (Innovation Output) натижасида эришилган амалий натижалар – технологиялар ва иқтисодий билимлар ривожланиши, шунингдек, ижодий фаолият натижалари киради.

«Россия Федерациясида ҳудуднинг инвестициявий жозибасини аниқлашда қўлланиладиган Эксперт РА рейтинг агентлиги услубиятида салоҳият ва рискнинг таъсир кўрсатиш вазнига қараб баҳо берилади» [6].

Молия, инвестиция, саноат, маркетинг, шунингдек илм-фан, технология, ҳуқуқ, сиёсат мавзуларига қаратилган ва АҚШнинг бизнес нашри ҳисобланган «Forbes» журналида инвестициявий жозибаторлик 6 та гуруҳли параметрлар бўйича баҳоланади (ижтимоий, аҳолининг тўлов қобилияти, ишбилармонлик муҳити, инкирозларга қарши тура олиш, инфратузилма, қулайлик).

Проф. В.И.Климов томонидан ишлаб чиқилган услубиятда аниқ кўрсаткичлар миқдори (X , Y , E) бўйича баҳолаш натижалари асосида минтақаларнинг инвестициявий жозибаторлиги даражалари бўйича мақбул (соғлом), ўртача, номақбул, жуда ҳам номақбул инвестициявий муҳитга эга бўлган ҳудудларга ажратилган.

Таҳлил ва натижалар

Бугунги кунга келиб ҳудудларнинг инвестициявий жозибасини баҳолаш, инвестициявий рискларни аниқлаш, ҳисоб-китоб қилишнинг қатор услублари яратилди. Мазкур услубият турли даврларда хорижий ва маҳаллий олимлар томонидан олиб борилган изланишлар натижалари бўлиб, қайсидир маънода улар томонидан қўлланилган ҳисоб-китобларнинг такомиллашган (модификацияланган) варианты ҳисобланади.

Шунингдек, проф. Ш.Мустафакулов томонидан, айнан, инвестициявий жозибаторликни баҳолаш хусусида чуқур илмий тадқиқотлар олиб борилганлигини ва инвестициявий жозибаторликни баҳолашнинг комплекс модели, ягона формуласи таклиф этилган.

$$ИЖ_{kj} = X * ИЖ_{xj} + Y * ИЖ_{yj} \quad (2.1) \quad [7]$$

Бу ерда: $ИЖ_{kj}$ – j мамлакатнинг комплекс инвестициявий жозибаси; $ИЖ_{kj}$ – мамлакат маълум бир ҳудудининг инвестициявий жозибаси; $ИЖ_{xj}$ – мамлакат маълум бир тармоғининг инвестициявий жозибаси; X , Y – ҳар бир инвестициявий жозибаси кўрсаткичларининг солиштирма оғирлиги/вазни.

Мамлакатнинг ҳудудий ва тармоқ бўйича инвестициявий жозибасини ифода этувчи кўрсаткичларни аниқлаш учун қуйидагилар баҳоланиши лозим: иқтисодий қайтим (инвестиция маблағлари йўналтирилган бизнестан (объект) келадиган даромад); инвестиция rischi (мамлакатнинг (ҳудуд ва тармоқ бўйича) турли хилдаги риск даражаси ҳисобланади).

$$ИЖ_{x(t)j} = DD_{x(t)j} * (1 - PD_{x(t)j}) \quad (2.2) \quad [8]$$

Бу ерда: $ИЖ_{x(t)j}$ – мамлакатнинг ҳудудий/тармоқ бўйича инвестициявий жозибаси; $DD_{x(t)j}$ – ҳудудий/тармоқ бўйича инвестиция маблағлари йўналтирилган бизнес (объект)нинг даромадлиги ёки иқтисодий қайтими; $PD_{x(t)j}$ – ҳудуд/тармоққа йўналтирилган инвестициянинг риск даражаси.

Ушбу формулалардан шуни кўриш мумкинки, ҳудуд ёки тармоққа киритилган (йўналтирилган, жойлаштирилган) инвестициялардан келадиган даромад қайтими ва риск натижасида йўқотиладиган зарар ўртасидаги фарқ орқали инвестицион жозибасига баҳо бериш мумкин. Ҳудуд ёки тармоққа ўтган йиллар кесимида асосий капиталга йўналтирилган инвестициялар ҳажми ҳамда таҳлил қилинаётган йилда олинган фойда ўртасидаги нисбий миқдор иқтисодий қайтим кўрсаткичини ифодалайди.

Ҳар қайси инвестор маълум бир мамлакат ва унинг ҳудудига инвестиция киритишдан аввал ўша мамлакат ва ҳудуднинг инвестиция муҳитини баҳолаш, унинг жозибаторлигини аниқлашга киришади. Албатта, бунда юқорида кўриб ўтилган омиллар ўрганилади, таҳлил қилинади ва шу асосда инвестиция қарорлари қабул қилинади.

«Инвестициялар иқтисодий ўсишни таъминлаш билан бирга келгусида инвестициялаш манбаларини яратиш учун ҳам хизмат қилади. Шу сабабли ялпи инвестицияларнинг ЯИМга нисбатан улуши ЯИМнинг ўсиш суръатидан 4-8 мартаба кўп бўлиши лозим» [9]. Давлат

статистика кўмитасининг маълумотларига кўра, 2020 йил якуни бўйича Ўзбекистон иқтисодиёти рецессиядан қутилиб, ижобий динамикани сақлаб қолди. Пандемиянинг сезиларли оқибатларидан бири инвестиция фаоллигининг пасайиб кетиши бўлди. 2020 йилда асосий капиталга кўйилган инвестициялар ҳажми 8,2%га камайди. Шу билан бирга, таъкидлаш лозимки, пасайиш марказлашган инвестицияларнинг деярли 35%га, хусусан, бюджет маблағларидан инвестицияларнинг 33,6%га ва ҳукумат томонидан қафолатланган хорижий инвестициялар ва кредитларнинг 28%га камайиши ҳисобига қайд этилди. Марказлашмаган манбалардан инвестициялар ҳажми, аксинча, жорий йил якуни бўйича 2%га ўсди. Ушбу ўсиш, асосан, корхоналар маблағларидан қилинган инвестицияларнинг 11,2%га ўсиши ҳисобига тўғри келди [10]. Бунга «давлат томонидан короновирус пандемиясининг иқтисодиётга таъсирини камайтириш юзасидан кўрилган зарур чора-тадбирлар» [11] ўз таъсирини кўрсатди.

Қолаверса, ялпи инвестицияларнинг аҳоли жон бошига тўғри келган қисмини ва унинг ўтган йилга нисбатан ўсиш даражасини баҳолаш инвестициялар самарадорлигини аниқлашнинг муҳим шарти ҳисобланади. 2010-2020 йилларда аҳоли жон бошига асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар узлуксиз ўсиш суръатларига эга бўлган. Жумладан, 2020 йилда аҳоли жон бошига асосий капиталга ўзлаштирилган инвестициялар ҳажми 5,9 млн. сўмни ташкил қилиб, 2010 йилга нисбатан 10 баробарга кўпайган. Бу ҳол асосий фондларни яратиш ва такрор кўпайтиришга, шу жумладан янги қурилишга, модернизациялашга, реконструкцияга, техник жиҳатдан қайта жиҳозлашга йўналтирилганлиги нуқтаи назаридан ижобий ҳолат ҳисобланади.

Бир вақтнинг ўзида, инвестициялар самарадорлигини аниқлашда фойдаланиладиган ICOR (Incremental Capital Output Ratio) коэффиценти асосий капиталга кўйилган маблағларнинг келгуси йилда ЯИМнинг ўсишига таъсирини аниқлашга имкон беради ва ЯИМда инвестициялар салмоғининг кейинги йилдаги ЯИМнинг кўшимча ўсиш суръатига нисбатини ифодалайди. Ушбу кўрсаткич орқали ривожланган давлатларда амалга оширилган инвестицияларнинг давлатнинг иқтисодий ривожланишига таъсири баҳолашиб борилади [12]. ICOR коэффиценти инвестиция ресурсларининг самарали ишлатилишини белгилаб берувчи кўрсаткич ҳисобланиб, у қанчалик кичик бўлса, шунчалик аҳамиятли ҳисобланади ва аксинча [13]. ICOR коэффиценти ўтган йилги ялпи инвестицияларни (ЯИМга нисбатан фоизда) жорий йилдаги ЯИМнинг ўсиш суръатига нисбати билан аниқланади

$$ICOR = I / \Delta ЯИМ [14]$$

Бу ерда: I – ўтган йилда ЯИМда инвестицияларнинг улуши; $\Delta ЯИМ$ – ялпи ички маҳсулотнинг ўтган йилга нисбатан кўшимча ўсиш суръати.

ICOR коэффиценти ҳисоблаш услубиётига асосланиб, даромад ўсишининг капиталга нисбати кўрсаткичи ўтган йилги ялпи инвестицияларнинг (ЯИМга нисбатан фоизда) жорий йилдаги ЯИМнинг ўсиш суръатига нисбати сифатида аниқланади. Лўнда қилиб айтганда, ўтган йилги инвестициялар ҳажми жорий йилдаги ЯИМнинг ўсишида ўз натижасини беради.

Халқаро ва миллий амалиётларда, ҳудуднинг инвестиция муҳити жозибadorлигини баҳолашда қуйидаги асосий ёндашувлардан фойдаланиш мумкин:

- тор;
- омилли;
- хавфли;
- вақтинчалик (кенгайтирилган хавфли).

Тор ёндашув ҳудуднинг инвестиция муҳитини белгиловчи баъзи фундаментал омилларни аниқлашга асосланади. Масалан, бу ҳудуд, яъни минтақанинг бозор реакцияси, минтақа имиджи каби омилларни белгилашда ҳам муҳимдир. Шунингдек, бундай кўрсаткичлар қаторига ялпи

худудий маҳсулот динамикаси, саноат ишлаб чиқариш ҳажми, инвестициялар соҳасидаги қонунчиликни тартибга солиш ҳолати, худудий инвестициялар бозорининг ривожланиши кабиларни ўзида мужассам этади.

Ушбу ёндашув нисбатан содда. У универсалдир ва турли даражадаги иқтисодий тизимларнинг инвестиция муҳитини ўрганиш учун ҳам ишлатилиши мумкин. Бироқ, бу ёндашув худуддаги инвестиция муҳитини белгиловчи бошқа омилларни, жумладан, вақт омилини ҳисобга олмайди.

Тор ёндашувдан фарқли ўлароқ, омилли ёндашув маъно жиҳатидан яқин кўрсаткичлардан ташкил топган бир қатор турли хил омилларни ҳисобга олишга таянади. Ушбу ёндашувда таҳлилий ишлар ҳар бир кўрсаткич бўйича алоҳида эмас, балки, кенгайтирилган гуруҳ – инвестиция муҳитига таъсир этувчи барча омилларни баҳолаш билан бирга олиб борилади.

Мазкур ёндашув худуднинг инвестицион салоҳияти ва риск даражасини аниқ ва тўлиқ баҳолаш имконини бермаслиги сабабли рискли ёндашувдан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Ушбу ёндашувда худуднинг инвестицион жозибаторлиги ўрганилиши имкони яратилади. Бу ҳолда инвестицион жозибаторлик жами кўрсаткич сифатида кўриб чиқилади, бу икки хусусият билан белгиланади – инвестицион салоҳият ва инвестицион риск. Инвестицион салоҳият ва инвестицион риск, мос равишда, интеграл кўрсаткични аниқлашда турли оғирликларга эга бўлган хусусий салоҳият ва рисклардан иборат.

Рискли ёндашувнинг асосий афзаллиги шундаки, у инвестицион салоҳият ва инвестицион рискни алоҳида баҳолаш имконини беради, шу билан бирга энг аниқ баҳо бериш учун кўплаб омиллардан фойдаланилади. Бироқ, ёндашув бир қатор камчиликларга эга. Улар вазнларни аниқлаш, шунингдек, минтақанинг инвестицион муҳити ва унинг инвестиция жозибаторлигини аниқлаш бўйича экспертлар фикрининг субъективлигидир.

Вақтли ёндашувни кенгайтирилган рискли ёндашув деб аташ мумкин, чунки, у инвестицион салоҳият ва инвестицион риск тушунчалари билан ҳам ишлайди, аммо, рискли ёндашувдан фарқли ўлароқ, у инвестицион жозибаторлик ва инвестиция муҳитини аниқ ажратиб туради.

Вақтинчалик ёндашувга кўра, инвестиция муҳити динамик жиҳатдан инвестицион жозибаторлик сифатида қаралади. Шундай қилиб, инвестицион салоҳият ва инвестицион рискдан фақат инвестицион жозибаторликни баҳолаш учун фойдаланилади ва худуднинг инвестиция муҳити тўғрисидаги хулосалар унинг узоқ вақт давомида (беш йил ва ундан ортиқ) инвестицион жозибаторлиги тўғрисидаги маълумотлар асосида амалга оширилади.

Юқоридагиларга асосан хулоса қилиш мумкинки, худуднинг инвестицион жозибаторлигини аниқлаш ва баҳолаш инвесторлар, хусусан, хорижий инвесторларнинг капитални жойлаштириш жараёнига салмоқли таъсир кўрсатади.

Худудлар инвестицион жозибаторлигини аниқлаш ва баҳолашга оид тадқиқотларимиз натижаларига асосан, худуд инвестицион жозибаторлигини белгиловчи инвестицион салоҳият турлари қуйидагилардан ташкил топган ҳолда бўлиши ва таҳлил қилиниши лозим, деган хулосага келдик (1-расм).

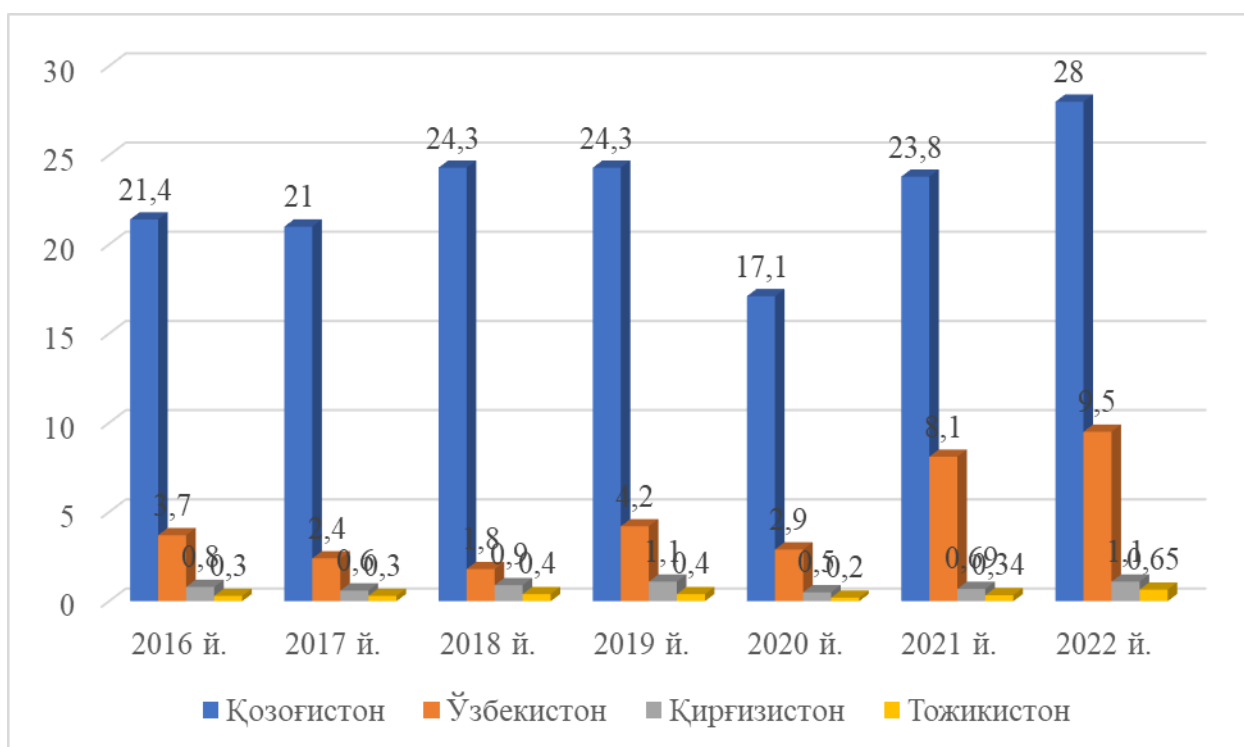

1-расм. Худуд инвестициявий жозибadorлигини белгиловчи инвестицион муҳит таркиби ва шаклланиши [15]

Рақамли хизматлар салоҳияти мамлакат ва алоҳида худуддаги рақамли технологияларнинг жорий этилганлик даражаси, жумладан, рақамли бизнес, электрон ҳукумат, электрон хизматлар, электрон тижорат кабиларнинг йўлга қўйилганлик даражасини ўзида мужасам этса, ахборот таъминоти салоҳияти ҳар бир худуд, ҳокимлик, вазирлик ҳамда алоҳида корхона ва ташкилотлар даражасида ахборотларнинг очиклиги, мукамаллиги, тўлиқлиги, ишончилиги, янгиланганлиги, уларнинг эркин, тўғридан-тўғри ва тўсиқларсиз исталган вақт ва масофадан олиш имкониятларининг яратилганлиги ҳамда бу борадаги хизматлар таъминоти тизимининг ва назоратининг ўрнатилганлигини акс эттиради.

Ўз навбатида, ҳар бир инвестицион салоҳият тури унга хавф солувчи инвестицион рисклар билан бирга намоён бўлишини унутмаслик лозим.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, сўнги йилларда Марказий Осиё давлатлари хорижий инвестициялар, айниқса тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар учун жозибador худуд бўлиб бормоқда (2-расм).

расм. Марказий Осий мамлакатларига киритилган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажми, млрд АҚШ доллари ҳисобида [16]

Хусусан, 2016-2022 йиллар мобайнида Қозоғистонга жалб қилинган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажми 1,6 баробарга ортган. Бу кўрсаткич Ўзбекистонда 2,6 баробарга, Қирғизистонда 1,4 баробарга ва Тожикистонда 2,2 баробарга ортган. Шу билан бирга, Қозоғистонда 2019 йилда хорижий инвестицияларнинг кириб келиши 2018 йилга нисбатан ўзгармади, гарчи мамлакат жалб қилинган тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг умумий ҳажми бўйича минтақада етакчи бўлиб қолмоқда. 2020 йилдаги COVID-19 пандемияси туфайли деярли барча мамлакатларга хорижий инвестициялар оқимида кескин пасайиш кузатилди. Қозоғистон ва Ўзбекистон иқтисодиётига киритилган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар оқимининг фаоллашиб бораётганлиги, энг аввало, мамлакатда яратилган қулай инвестициявий муҳит, иқтисодиётнинг барқарор ўсиш суръатлари, қолаверса, турли халқаро индекс ва рейтинглар (Иқтисодий эркинлик индекси, Рақобатбардош саноат унумдорлиги индекси, Логистика самарадорлиги индекси, Глобал инновациялар индекси, Барқарор ривожланиш мақсадларига эришиш ва Инсон камолоти индекси, Электрон ҳукуматни ривожлантириш рейтинги, Тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни тартибга солиш чекловлари индекси)даги мавқеи яхшиланиб бораётганлигидир.

Хулоса

Таҳлиллар натижаларига кўра аён бўлдики, ҳудуднинг инвестиция муҳити ўзаро боғлиқликдаги инвестициявий жозибadorлик ва инвестициявий фаолликдан шаклланади. Ўз навбатида, инвестициявий жозибadorлик инвестициявий салоҳият ва маълум даражадаги инвестиция рискига асосланади. Ҳудуднинг инвестициявий жозибadorлиги инвестициявий фаолликни белгилайди. Инвестициявий фаолликнинг ошиб бориши инвестициявий жозибadorликнинг янада такомиллашувига ўзининг ижобий таъсирини кўрсатади. Бу эса пировардида, «ҳудуднинг асосий капиталига инвестицияларни жалб қилиш интенсивлиги» оширишга олиб келади. Ҳудудда инвестициявий салоҳият қанчалик ортиб бораверса, ундан фойдаланиш даражасининг тушиб кетиши, бой берилиши (инвестицион риск) ҳам шунга тенг бўлади. Лекин, инвестиция рискларига қарши самарали чораларни кўриш, уларни олдиндан аниқлаш ва баҳолаш, бартараф

етиш чораларини кўриш инвестициявий салоҳиятдан фойдаланиш натижаларини пасайтирмастик имокниятларини оширади. Бу эса ҳудудда ички ва ташқи инвестицияларни жалб этиш кўлами ва йўналишларининг янада ортиб боришига ижобий таъсир кўрсатади.

Ҳудуднинг инвестициявий жозибаторлигини баҳолаш бўйича услубият бирон-бир халқаро ёки миллий қонунчилик билан аниқ белгиланмаган ва сўнгги йилларда ҳудуд инвестициявий жозибаторлигини баҳолашга оид кўрсаткичларни ҳисоблаш бўйича турли услубиятдан фойдаланилмоқда. Мазкур услубият ва келтирилаётган формулалар илгари амалга оширилган илмий-тадқиқот ишлари ва турли даврларда хорижий ва маҳаллий олимлар томонидан олиб борилган изланишларни ўрганишнинг маҳсули бўлиб, қайсидир маънода улар томонидан қўлланилган ҳисоб-китобларнинг такомиллашган (модификацияланган) варианты ҳисобланади.

Ҳудудларда қулай инвестиция муҳитини яратиш, унинг жозибаторлигини янада ошириб бориш мақсадида уни баҳолаш тартибига янгича қараш ва ёндашувларни қўллаш, аниқланган муаммоларни қисқа фурсатларни бартараф этиш чораларини ишлаб чиқиш ҳамда ушбу жараёнда мунтазам равишда мониторинг олиб боришнинг самарали тизимини жорий этиш шулар жумласидандир.

Фикримизча, Ўзбекистоннинг ҳар бир вилояти, туманлари ва шаҳарлари кесимида тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб этиш кўлами ва йўналишларини ҳамда уларнинг ўзлаштирилиш даражасини комплекс баҳолаб бориш, ҳудудий тоифалар туркумида 4 ва 5-тоифа ҳудудларидаги манзилларда ҳокимлик ва вазирликлар томонидан тадбиркорликни ривожлантириш, аҳоли бандлигини ошириш асосида имтиёزلардан самарали фойдаланиш юзасидан изчил ҳамкорликни ривожлантириш ҳамда унинг мониторингини олиб бориш ҳолатини таҳлил қилиб бориш лозим.

Мамлакатнинг инвестиция муҳити жозибаторлигини баҳолашда эса халқаро индекс ва рейтингларни ҳисобга олувчи услубиятлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мониторинг мировой экономики: объем прямых иностранных инвестиций в мире в 2022 году сократился на 12% (kommersant.ru).
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сон «Ўзбекистон-2030» стратегияси тўғрисида»ги фармони.
3. Насрутдинов М.Н. Разработка инструментов региональной политики управления инвестиционной активностью региона. Дисс. на соис. уч. ст. к.э.н. – Санкт-Петербург, 2020. – с 234.
4. Рейтинг инвестиционной привлекательности российских регионов, 2007-2008 годы: инвестиционная привлекательность как главный фактор антикризисного развития регионов / подгот. Г.Марченко, О.Мачульская // Эксперт. - 2008. - № 49. – С. 95-110.; [https://cyberleninka.ru/article/n/finansovye-mehanizmy-mezhregionalnogo-vyravnivaniya/viewer.;](https://cyberleninka.ru/article/n/finansovye-mehanizmy-mezhregionalnogo-vyravnivaniya/viewer.) Агаева Л.К., Анисимова В.Ю. Инвестиционная привлекательность региона: учеб. пособие. – Самара: «Издательство Самарского университета», 2018. – 72 с.
5. https://ozlib.com/1082405/ekonomika/factory_pokazateli_investitsionnoy_privlekatelnosti.
6. Методика составления рейтинга инвестиционной привлекательности регионов России // Эксперт РА. Рейтинговое агентство. – Режим доступа: <http://raexpert.ru/ratings/regions/concept/>.
7. Мустафакулов Ш.И. Инвестицион жозибаторликнинг назарий, методологик ва амалий талқини. – Т.: «Маънавият», 2021. – Б. 45-.

8. Мустафакулов Ш.И. Инвестицион жозибадорликнинг назарий, методологик ва амалий талкини. – Т.: «Маънавият», 2021. – Б. 45-46.
9. <https://uzsmart.uz/library/pdf.php?id=116384>.
10. <https://www.stat.uz/uz/rasmiy-statistika/investments>.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 19 мартдаги ПФ-5969-сонли «Коронавирус пандемияси ва глобал инқироз ҳолатларининг иқтисодий тармоқларига салбий таъсирини юмшатиш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони.
12. Болтабаев М.Р. Ишлаб чиқариш қувватларини модернизациялашда тижорат банкларининг инвестицион салоҳиятидан самарали фойдаланиш истиқболлари. «Иқтисодийни модернизациялаш шароитида банк-молия тизимида инновацион хизматларни ривожлантириш» мавзусидаги Республика илмий-амалий анжумани материаллари тўплами. Тошкент. ТДИУ 2015. – Б. 10.
13. Сиддиқов А. Саноат ишлаб чиқаришга йўналтирилган инвестиция маблағлари самарадорлиги. // «Бозор, пул ва кредит», 2004. №7-8. – Б. 48.
14. Шодмонов Ш. ва бошқ. Иқтисодий таркибий ўзгартириш ва ишлаб чиқариш харажатларини пасайтириш мақсадида хорижий инвестицияларни жалб этиш // Иқтисод ва молия, 2017. №12. – Б. 52-56.
15. Тадқиқотлар асосида муаллифлар томонидан ишлаб чиқилган.
16. EDB_2022_Summary_The-Economy-of-CA_rus.pdf (eabr.org). «Евразийский банк развития. Экономика Центральной Азии: новый взгляд» ҳисоботи маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.